

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 2023-44
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Рецензія

**кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри цивільного права,
начальника науково-дослідницького сектору**

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

**ІСАЄВА Арсена Миколайовича на дисертаційне дослідження
КОВАЛЬЧУК Анастасії Сергіївни на тему «Фінансово-правове
регулювання платіжних систем в Україні», подане на здобуття ступеня
доктора філософії в галузі знань 08 «Право» зі спеціальності
081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Умови сьогодення засвідчують стрімкий технологічний прогрес та швидкий розвиток цифрового суспільства. Зростання популярності електронних грошей, криптовалют, розвиток електронних платіжних систем та електронної комерції, і в цілому швидкі зміни у фінансовому секторі висувають перед суспільством та правовими системами величезні виклики. Цифровізація, впливаючи на способи оплати товарів, робіт та послуг, провадження платіжних операцій, вказує на необхідність по новому дивитися на платіжні системи. Банки впроваджують цифрові технології для покращення обслуговування клієнтів, забезпечення онлайн-банкінгу та зменшення залежності від традиційних банківських операцій. Розвиток фінтеху і стартапів спрощує доступ до фінансових послуг, включаючи позики, інвестиції та управління фінансами через мобільні додатки та онлайн-платформи. Окрім того останніми роками ми спостерігаємо, що використання готівки для здійснення платежів скорочується: пандемія коронавірусу (COVID-19), а потім широкомасштабне вторгнення російського агресора в Україну прискорили перехід до онлайн-покупок та електронних платежів. Наведені та інші фактори вказують на нагальну потребу у продовженні наукового пошуку щодо правового регулювання платіжних систем в Україні. Таким чином актуальність та

своєчасність проведеного дослідження обраної Анастасією Сергіївною тематики обґрунтовується відсутністю комплексного і системного дослідження позначеної тематики з урахуванням умов сучасності.

Позитивно, що мета дослідження визначена здобувачкою чітко й коректно, предмет та об'єкт відповідають темі роботи. Завдання повністю узгоджуються з метою роботи та забезпечують її розкриття. Зокрема, мета роботи, позначена дослідницею, полягає у отриманні нових результатів у формі наукових висновків щодо особливостей механізму фінансово-правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з організацією та функціонуванням платіжних систем в Україні, визначення проблем правового регулювання платіжних послуг, а також розробці рекомендацій щодо їх подолання задля удосконалення національної моделі платіжного ринку (с. 5-6). Для досягнення позначеної мети дослідницею було сформульовано сім завдань (с. 6-7), які були нею досягнені і позначені як наукова новизна одержаних результатів (с. 8-11) та у висновках (с. 89-99, 167-184).

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення досліджені повною мірою, про що свідчить логічна структурна побудова та зміст роботи. Так, дисертація складається із двох розділів, які поєднують шість підрозділів. Розділ перший присвячено дослідженню еволюції та стану фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні. З цією метою проаналізовано платіжні системи як об'єкт фінансово-правового регулювання, основні етапи фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні, а також механізм фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні. Розділ другий «Фінансово-правові засади функціонування платіжних систем в окремих сферах публічних фінансів» охоплює змістом визначення концептуальних фінансово-правових засад організації Системи електронних платежів Національного банку України, фінансово-правове регулювання платіжних сервісів Державної казначейської служби України, а також особливостей

фінансово-правового регулювання розрахунково-касового обслуговування банками бюджетних коштів та коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Позначимо широкий перелік узагальнених, систематизованих та кваліфіковано опрацьованих А.С. Ковальчук робіт вітчизняних і закордонних вчених та фахівців щодо правового регулювання платіжних систем. Позитивно, що поряд із науковою літературою, авторка опрацювала нормативно-правові акти, статистичну інформацію й судову практику.

Застосування здобувачкою низки загальнонаукових і спеціальних методів пізнання дали змогу досягти у ході роботи обґрунтованості, достовірності, переконливості авторських висновків. Зокрема, діалектичний метод дозволив А.С. Ковальчук виокремити та висвітлити основні підходи до визначення поняття «платіжна система» (підрозділ 1.1.), усвідомити наукові позиції щодо розуміння терміну «механізм фінансово-правового регулювання платіжних систем (підрозділ 1.3), сформувані узагальнене бачення моделі розрахунково-касового обслуговування бюджетів та централізованих фондів (підрозділ 2.3), а також надати прогноз щодо наступного етапу правового регулювання платіжних систем в Україні (підрозділ 1.2). За допомогою порівняльно-правового методу здобувачкою було здійснено зіставлення положень національного законодавства України про платіжні системи з нормативно-правовим актами інших держав (підрозділ 1.1.), в контексті євроінтеграційних процесів розглянуто питання про його гармонізацію з *acquis* ЄС (підрозділ 1.2). Формально-логічний метод дав можливість дисертантці вивчити та з'ясувати зміст й значення термінів, які застосовуються в законодавстві та науковій літературі відносно правового регулювання платіжних систем (підрозділи 1.1, 1.3). Застосування історичного методу сприяло розумінню особливостей еволюції правового регулювання платіжних систем в Україні (підрозділ 1.2). Метод моделювання забезпечив можливість створення авторської моделі функціональної взаємодії між суб'єктами публічно-фінансової платіжної інфраструктури та розробити пропозиції щодо

її реорганізації (підрозділ 2.2, 2.3). Окрім того здобувачкою було застосовано також формально-юридичний метод, що забезпечило здійснення аналізу літературних джерел, актів законодавства, пошуку недоліків правового регулювання платіжних систем та підготовку пропозицій щодо їх усунення (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3).

Рецензована робота є одним із перших комплексних досліджень механізму фінансово-правового регулювання платіжних систем в Україні після прийняття й введення в дію нового законодавства про платіжні послуги. Ґрунтовний аналіз даної роботи дозволяє констатувати про наявність наукової новизни. Найбільш суттєвими є такі:

- запропоновано підхід до розгляду поняття «платіжна система» як своєрідної правової форми, зміст якої висвітлюється через її складові елементи, а сутність розкривається за допомогою позначення основної функції – надання платіжних послуг;

- сформульовано в контексті ідентифікації суб'єктів платіжної інфраструктури авторське визначення платіжної системи як персоніфікованої організаційно-правової форми діяльності з надання платіжних послуг;

- вказано на зміну акценту в розумінні сутності поняття «платіжна система» зі здійснення переказу коштів (як було раніше) на виконання платіжних операцій (новий підхід) в перебігу оновлення національного законодавства України в сфері надання платіжних послуг;

- визначено авторське поняття механізму фінансово-правового регулювання платіжних систем як сукупності взаємопов'язаних юридичних засобів, за допомогою яких забезпечується стабільне впорядкування суспільних відносин в сфері надання платіжних послуг, що закріплює правовий статус їх суб'єктів, висвітлює правову природу й окреслює коло прав та обов'язків таких осіб, визначає види та умови настання юридичної відповідальності, як інструмента запобігання вчиненню відповідних правопорушень;

- здійснено опис моделі функціональної взаємодії публічно-фінансової платіжної інфраструктури «СЕР НБУ-ДКСУ» та специфічної платіжної субінфраструктури «ДКСУ-банки» в сфері розрахунково-касового обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів відповідно до законодавства, що передбачає відповідну операційну спеціалізацію вказаних вище надавачів платіжних послуг;

- висловлені заперечення з точки зору публічного інтересу щодо використання електронних грошей при сплаті податків та зборів, так як їх зобов'язальна правова природа не дозволяє вважати таку операцію належним виконанням відповідного податкового обов'язку; та інші.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, а також їх практичне значення. Основні теоретичні положення та висновки, сформульовані у дослідженні, викладено у семи наукових публікаціях, з яких три – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – у іноземному виданні, три – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Анотація оформлена відповідно до чинних вимог у розширеній формі, повністю розкриває основні положення дисертаційної роботи, не містить інформації, яка відсутня в роботі.

Робота побудована цілісно, окремі підрозділи послідовно пов'язані між собою, що забезпечує комплексний підхід до вирішення вказаної проблеми. Висновки є обґрунтованими, повністю відображають основні положення проведеного дослідження, а також можливі напрями їхнього використання на практиці.

Наукова значущість отриманих результатів обумовлена можливістю широкого застосування розроблених у дисертації теоретико-методичних підходів, як при проведенні подальших досліджень, так і у практичній діяльності. Зокрема, у науково-дослідній сфері – як фундамент подальших наукових досліджень проблем правового регулювання платіжних систем; у законотворчій діяльності – для удосконалення національного законодавства

України про платіжні системи задля підвищення ефективності правового регулювання ринку платіжних послуг; у правозастосовній діяльності – для підвищення дієвості правового регулювання сфери надання платіжних послуг, у тому числі – задля захисту публічних інтересів, а також прав користувачів платіжних послуг; в освітньому процесі – для підготовки підручників, навчальних посібників, силабусів освітніх програм та інших методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Фінансове право», «Банківське право», «Податкове право».

Дискусійні положення та критичні зауваження щодо роботи.

Незважаючи на загальний позитивний висновок про належний науковий рівень проведеного Ковальчук А.С. дослідження, його актуальність, обґрунтованість, достовірність, теоретичну та практичну значущість отриманих висновків, вважаю за необхідне позначити окремі положення роботи, які мають дискусійний характер і потребують додаткових пояснень.

1. Одним з елементів наукової новизни, що містяться в дисертації, є сформульоване авторкою визначення поняття «платіжної системи» як персоніфікованої організаційно-правової форми діяльності з надання платіжних послуг (с. 8). Але застосування при цьому дисертанткою терміну «організаційно-правова форма» викликає низку питань, спричиняє дискусію. Сама авторка погоджується з тим, що такий термін в науці відноситься до числа дискусійних як з точки зору її визначення, так і відносно питання про виокремлення властивих їй структурних елементів. До того ж термін «організаційно-правова форма» юридичній науці та практиці правового регулювання тісно пов'язується з явищем персоніфікації та використовується для відмежування одного виду юридичної особи від іншого. А в даному випадку постає питання про його застосовність до платіжних систем як договірних утворень, що теоретично можуть і не мати статус юридичної особи. У такому аспекті є необхідним пошук додаткових більш вагомих аргументів для відстоювання запропонованого визначення.

2. Як убачається, авторське визначення поняття «платіжна система» є результатом роботи з вивчення та узагальнення існуючих в науці підходів до розуміння такого терміну. В дисертації вказується на вже позначені в науці структурний, структурно-функціональний, процесний, інструментально-інфраструктурний, інституційний та змішаний підходи до розуміння поняття «платіжна система». Позиція авторки є відмінною від них, однак при цьому не здійснено спробу узагальнено визначити сформовану власну теоретичну платформу, що врешті-решт не зменшує рівень фрагментарності теорії платіжних систем.

3. В полі зору дослідниці знаходяться такі платіжні системи, як СЕП НБУ, ВПС ДКС України, внутрішньобанківські платіжні системи, системи альтернативних грошових переказів, але питання правового регулювання платіжних систем, які створені на базі криптовалют, в основному залишилися поза увагою дисертантки. Оскільки до цього часу питання правової природи криптовалют все ще залишаються предметом гострої наукової дискусії, їх використання економічними агентами у більшості країн знаходиться поза правовим полем, їх обіг здійснюється в спеціальному інфраструктурному середовищі. Детальне вивчення таких питань ще не звершено. Однак, в межах здійсненої Ковальчук А.С. роботи усе ж таки можна було позначити загальні орієнтири взаємодії таких платіжних систем з традиційними платіжними сервісами в контексті прийнятності для потреб публічних фінансів.

4. Одним із пріоритетних об'єктів галузевих правових досліджень за останні роки стали електронні (цифрові) гроші центральних банків. Не стала виключенням і дана дисертація, в якій висловлюється думка, що оскільки законодавством передбачено існування електронних грошей та цифрових грошей лише в безготівковій формі, в даному разі ми не маємо справу з новою формою грошей (с. 147). Разом з тим, з посиланням на статті 32, 35 Закону України «Про Національний банк України» та ст. 3 Закону України «Про платіжні послуги» висловлюється припущення, що цифрові гроші Національного банку, що є електронною формою грошової одиниці України,

є аналогом готівки, а не безготівкової форми коштів. Таке твердження є спірним, оскільки для обігу готівки не потрібно застосування якихось спеціальних електронних пристроїв. Готівка це чітко визначені форми грошових знаків (в Україні зараз це банкноти та монети) обіг яких не потребує спеціального електронного обладнання та програмного забезпечення.

Незважаючи на перераховані вище дискусійні положення, які містяться в дисертаційній роботі, вони не зменшують загального позитивного враження від неї та не ставлять під сумнів належний внесок авторки у вирішення обраної нею наукової проблеми.

Загальний висновок. Зважаючи на викладене, вважаю, що дисертаційне дослідження на тему «Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні», яке підготовлено за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, і авторка дисертації – Ковальчук Анастасія Сергіївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри цивільного права,

начальник науково-дослідницького сектору

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого

Арсен ІСАЄВ
Арсен ІСАЄВ
Підпис _____
свідчую _____
Нач.ВК _____
07.02.2024 р.